

Оглядово-установча лекція на тему: Вступ до соціальної психології.

Вид заняття: лекція 1

Мета:

ДИДАКТИЧНА МЕТА

- оволодіти знаннями про сутність та завдання соціальної психології, її методами та напрямками;
- усвідомити значення, роль соціальної психології серед інших галузей;
- ознайомитись з принципами психології, її улаштуванням і змістом; засвоїти інформацію про методи дослідження;
- сформулювати поняття, уявлення про структуру особистості.

ВИХОВНА МЕТА

- створити атмосферу емоційного підйому; викликати почуття гордості, інтересу, відповідальності, співпереживання, співчуття, радості поваги;
- прищепити професійні якості (уважність, охайність, осмислене ставлення до виконуваної роботи);
- навчити оцінювати з точки зору творчості, логічно мислити;
- прививати культурну поведінку;
- розвивати пізнавальні можливості, самостійність, працелюбство;
- сприяти формуванню ідей, поглядів, звичок;
- сприяти формуванню правової грамотності;
- формувати вибіркову спрямованість сприймання (властивостей предметів, часу, дій, руху тощо);
- сприяти формуванню пізнавального інтересу, розвитку технічних умінь у процесі навчання);
- виховувати професійні риси, почуття відповідальності, творче мислення;
- удосконалювати професійну увагу (зосередженість, активність, стійкість).

Методи лекції: інформаційна лекція, проблемна лекція.

Дидактичні засоби навчання: словесні (посібники, методичні рекомендації), аудіовізуальні (планшет).

Ключові поняття: соціальна психологія, «психологія народів», психоаналітичний, когнітивний, біхевіористичний, гуманістичний напрями соціальної психології.

Література:

1. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: навч. посібник. – К: Академвидав, 2005. – 448 с.
2. Словарь-справочник по социальной психологии / В. Крысько. – СПб.: Питер, 2003. – 345 с.
3. Современная зарубежная социальная психология: Тексты / Под ред. Г.М. Андреевой, Н.Н. Богомоловой, Л.А. Петровской. – М: Изд-во МГУ, 1984. – 400с.
4. Социальная психология: Хрестоматия / Сост. Е. Белинская. – М.: Педагогика, 1999. – 275с.

План лекційного заняття

1. Організаційна частина заняття.
2. Місце і роль соціальної психології в системі наукового знання.
3. Предмет і завдання соціальної психології.
4. Формування і розвиток соціально-психологічних знань.
5. Розвиток соціальної психології за кордоном. Основні теоретичні напрями західної соціальної психології.
6. Підведення підсумків заняття.

1. Організаційна частина заняття

Організаційна частина:Привітання. Ознайомлення студентів з темою, метою, завданнями та планом заняття, рекомендованою літературою. Актуалізація опорних знань та мотивація навчальної діяльності студентів.

Вступне слово викладача:

Соціальна психологія досліджує особливості взаємозв'язків людини з різноманітними суб'єктами соціального середовища, допомагає їй глибше пізнати себе, своє соціальне оточення, ефективно взаємодіяти з ним. Цьому сприяє властивий людині соціально-психологічний тип мислення, певний спосіб сприймання і тлумачення подій, явищ, станів, які вона може спостерігати як у собі, так і в соціумі.

Переходимо з вами до першого проблемного питання першої лекції.

Матеріали до лекції.

1.Місце і роль соціальної психології в системі наукового знання.

Соціальна психологія як відносно молода наука сформувалася на межі психології та соціології. Однак вона є не взаємодією двох методів дослідження чи механічним зближенням цих систем, а самобутньою наукою як за проблематикою, так і за логікою її дослідження.

Соціальна психологія – наука про взаємозв'язок соціального і психічного, їх взаємодію, взаємозалежність, взаємовпливи на рівні окремої людини, спільності; про соціально-психологічні явища, які виникають у процесі соціальної взаємодії і характеризують індивіда і групу; галузь психології, що вивчає психічні процеси, психічні стани та властивості індивідів у зв'язку з належністю їх до певних соціальних систем, а також психічні явища, які виникають у процесі взаємодії між людьми в групах, характеристики різних груп, а також особливості проявів особистості.

Коло об'єктів соціальної психології як науки доволі широке та різноманітне, що і визначає структуру соціально-психологічного знання.

Структура соціальної психології . Як навчальний курс соціальна психологія охоплює такі розділи:

1) науково-методологічний. Розкриває місце і роль соціальної психології в системі наукового знання (її предмет, завдання, функції, категорії, методологічні основи та методи, питання еволюції соціально-психологічного знання);

2) соціально-психологічні проблеми особистості. Вивчає особистість як суб'єкт соціальної взаємодії та спілкування, психічне відображення особистістю соціальних явищ у структурі групових відносин;

3) соціально-психологічна характеристика спілкування. Містить соціально-психологічні знання про спілкування, його види, рівні та функції, психологічні способи впливу в процесі спілкування;

4) соціальна психологія груп і між групової взаємодії. Висвітлює соціально-психологічні знання про комунікативний потенціал учасників взаємодії, про закономірності поширення суспільних інтересів, настроїв, моди, про психічний склад групи, нації.

5) особливості прикладної соціальної психології. Йдеться про закономірності становлення соціально-психологічної реальності в конкретних сферах життєдіяльності індивіда та групи; соціальну психологію виробництва, соціальну психологію управління та ін.

Функції соціальної психології. Як самостійна галузь знання, соціальна психологія реалізує усі функції, властиві психологічній науці:

- теоретико-пізнавальну;
- комунікативну;
- гуманістичну;
- прогностичну;
- прикладну

Теоретико-пізнавальна функція передбачає повне і конкретне пізнання соціально-психологічної реальності, її структури, механізмів розвитку та функціонування з позицій інтересів людини та групи;

Комунікативна функція реалізується як систематизація знань з проблем сприймання, передавання інформації, взаємодії і взаємовпливу людей.

Гуманістична функція полягає в дотриманні норм етики і моралі щодо індивіда, в захисті соціальних спільностей, відтворенні й передаванні соціального досвіду.

Прогностична функція передбачає формування соціально-психологічних прогнозів щодо співвідношення індивідуального і соціального, суб'єктивного відображення об'єктивної реальності.

Зміст прикладної функції полягає у з'ясуванні на основі теоретичного й емпіричного аналізів закономірностей становлення соціально-психологічної реальності форм існування та способів функціонування ціннісного ставлення індивіда до соціальної дійсності.

Взаємозв'язок соціальної психології з іншими галузями знання.

Значущість зав'язків із психологією зумовлена тим, що соціальна психологія суттєво змінила зміст свого предмета, розглядаючи вже психічне як продукт соціально-історичного розвитку людини і суспільства. **Взаємозв'язок соціальної психології із соціологією** виник на початку 20 століття з використанням психологічних даних під час аналізу соціальних структур і відносин. Це яскраво виявилось у мікросоціології, яка найбільше уваги в поясненні соціальних явищ приділяє мотивам і смислам поведінки, міжособистісним взаєминам. У цьому контексті психологія і соціологія, розв'язуючи кожна свої завдання, утворюють нову дисципліну – соціальну психологію. **Багато спільних особливостей мають**

соціальна психологія та психологія особистості, що вивчає закономірності формування людини як суб'єкта життєдіяльності, механізми інтегрування всіх психічних процесів і властивостей індивіда у системну якість. Соціальна психологія, зосереджуючись на індивіді чи групі людей, переймається тим, як соціум впливає на людину, спільноту, як соціальні ситуації змінюють поведінку особистості, чим зумовлене формування конформних чи незалежних, агресивних чи альтруїстичних індивідів, що визначає масову поведінку і явища групової динаміки. **Актуальним є зв'язок соціальної психології з акмеологією** – галуззю психологічної науки, яка вивчає закономірності та механізми розвитку людини на шляху зрілості, досягнення нею високого рівня. Традиційно акмеологія розглядає закономірності та механізми розвитку людини на стадії її зрілості. Інтенсифікація міжнародних економічних, культурних відносин актуалізує взаємодію соціальної психології з етнопсихологією. Для соціальної психології та етнопсихології, яка вивчає етнічні особливості психіки людей, національний характер, закономірності формування і функціонування національної самосвідомості, етнічних стереотипів, особливо цінним є пошук шляхів регуляції ділового спілкування як всередині етнічної групи, так і на міжнаціональному рівні.

Ефективною є взаємодія соціальної психології з психологією управління, яка продукує психологічні знання про управлінську діяльність.

2. Предмет і завдання соціальної психології.

Предмет соціальної психології визначається питанням: «Що вивчає ця наука як самостійна, незалежна галузь знання?»

Психологія і соціологія - «материнські» дисципліни по відношенню до соціальної психології. У той же час не можна вважати, що соціальна психологія - це лише частина соціології та психології.

Самостійність даної галузі наукового знання обумовлена специфікою **предмета дослідження**, який не може бути вивчений тільки в рамках якої-небудь однієї науки.

Існують кілька точок зору на те, що є предметом дослідження соціальної психології.

Соціальна психологія вивчає **особистість** в групі, соціумі, суспільстві.

На відміну від загальної психології, соціальна психологія досліджує не просто психічні процеси індивіда, а їх специфіку у зв'язку з системою соціальних взаємодій.

З цієї точки зору предметом дослідження є **людина серед людей**. Якщо і розглядаються індивідуальні особливості суб'єкта, то тільки як результат соціального розвитку, пов'язаний з вихованням і соціалізацією.

Людина вивчається у всьому різноманітті його соціальних зв'язків: в процесі особистісного розвитку протягом життя, в системі взаємодії на міжособистісному і формальному рівнях і т. д.

Особлива увага приділяється становищу особи в групі, колективі.

Соціальна психологія вивчає **соціальні групи** в суспільстві. Це перш за все психологічні характеристики груп, проблеми внутрішньогрупової динаміки, внутрішньогрупових відносин, міжгрупових відносин і т. д.

Соціальна група розглядається як функціональна одиниця, що має інтегральні психологічні характеристики, такі як груповий розум, групова воля, групове рішення і ін

Створюються різноманітні типології соціальних груп, виділяється все більша кількість критеріїв для аналізу. Група розглядається як унікальна цілісність, яка не може бути зрозуміла тільки на підставі вивчення суб'єктів, її складових.

Група є щось більше, ніж сукупність членів. Вона має власні характеристики, що існують незалежно від індивідуальних особливостей входять до її складу суб'єктів.

Соціальна психологія вивчає **соціальну психіку, або масовидність явища психіки.**

Виділяються різні явища, що відповідають цьому поняттю: психологія класів, соціальних верств, масових настроїв, стереотипів і установок; громадську думку і психологічний клімат, масові дії та групові [емоційні стани](#).

Вивчається соціально-психологічний аспект традицій, моралі, традицій і т. д. Досліджуються психологічні основи унікальних семіотичних систем, створюваних людством протягом століть.

Більшість сучасних соціальних психологів вважають, що соціальна психологія вивчає і особистість, і групи, і соціальну психіку, але в певному контексті.

У цьому процесі виокремлюють такі періоди:

1. Накопичення соціально-психологічних знань у сфері суспільних і природничих наук (з давніх часів і до середини 18 століття);
2. Виокремлення соціальної психології із соціології і психології та формування її як самостійної галузі знання (друга половина 19 – початок 20 століття);
3. Оформлення соціальної психології як самостійної науки (20 – ті роки 20 століття)

Так, американський учений Гордон-Віллард Олпорт (1897 – 1967) вбачав призначення соціальної психології у поясненні впливу реальної, уявної чи передбачуваної присутності інших людей на думки, почуття і поведінку індивідів. Такої ж позиції дотримується сучасний американський соціальний психолог Девід Майерс, стверджуючи, що соціальна психологія є наукою про те, як люди думають один про одного, як вони впливають один на одного і як ставляться один до одного. Принципово іншим є погляд на предмет соціальної психології французького вченого Сержа Московічі, який розглядає соціальну психологію як науку про групи та індивіди, які створюють свою реальність. Тривалий час не було єдності у поглядах на предмет соціальної психології і в колишньому Радянському Союзі, наприклад, російський психолог, засновник і директор Московського психологічного інституту Георгій Челпанов (1862 – 1936) пропонував розмежувати психологічну науку на соціальну психологію і власне психологію. Не погоджуючись з таким підходом, відомий фізіолог, засновник рефлексології Володимир Бехтерев (1857 – 1927) у своїй фундаментальній праці « Колективна рефлексологія» стверджував, що предметом соціальної психології є вивчення діяльності учасників зборів у широкому розумінні цього слова.

У 50 – 60-ті роки 20 століття було розгорнуто ще одну дискусію, у процесі якої викристалізувалися три підходи у поглядах на предмет соціальної психології. Вчені – соціологи тлумачили соціальну психологію як науку про «масові видні явища психіки». Представники психологічного підходу вважали предметом досліджень соціальної психології особистість. Третій підхід полягав у намаганнях синтезувати обидва попередні, спираючись на баченні соціальної психології як науки, що вивчає і масові психічні процеси, і стан особистості у групі.

Соціальний психолог **Г.М. Андрєєва** визначила **предмет соціальної психології** наступним чином: соціальна психологія вивчає закономірності поведінки, діяльності та спілкування людей, зумовлені їх включенням в соціальні групи, а також психологічні характеристики самих цих груп.

У рамках соціальної психології можна виділити кілька психологічних шкіл, це: [функціоналізм](#), біхевіоризм, гуманістична психологія, когнітивізм та інтеракціонізм.

Функціоналізм (або функціональна психологія) виник під впливом еволюційної теорії в біології **Ч.Дарвіна** і еволюційної теорії соціального дарвінізму **Г.Спенсера**.

Г. Спенсер вважав, що основним законом соціального розвитку є закон виживання найбільш пристосованих товариств і соціальних груп.

Представники функціоналізму (**Д. Дьюї, Д. Енджелл, Г. Керр** та ін) вивчали людей і соціальні групи з точки зору їх соціальної адаптації - пристосування до складних умов життя.

Головна соціально-психологічна проблема функціоналізму - проблема найбільш оптимальних умов соціальної адаптації суб'єктів суспільного життя.

Біхевіоризм (пізніше необіхевіоризм) - поведінкова психологія, що вивчає проблеми закономірностей поведінки людини і тварини (**І. В. Павлов, В. М. Бехтерєв, Д. Уотсон, Б. Скіннер** та ін.)

Поведінка розглядалося як об'єктивна, спостережувана реальність, яку можна досліджувати в експериментальних умовах.

Центральна проблема біхевіоризму - проблема навчання, тобто придбання індивідуального досвіду за допомогою проб і помилок.

Виділено чотири закони навчання: закон ефекту, закон вправи, закон готовності і закон асоціативного зсуву.

Психоаналітичне напрям пов'язаний з ім'ям **З.Фрейда**. Досліджував проблеми несвідомих, ірраціональних процесів в особистості й у її поведінці.

Він вважав, що центральною рушійною силою людини виступає сукупність потягів.

Деякі з аспектів даного напрямку отримали розвиток в роботах К. Юнга і А. Адлера.

Соціально-психологічні проблеми напрямки: конфлікт людини і суспільства, що виявляється в зіткненні потягів людини з соціальними заборонами; проблема джерел соціальної активності особистості.

Гуманістична психологія (**Г. Оллпорт, А. Маслоу, К. Роджерс** та ін) досліджувала людини як повноцінно розвивається особистість, яка прагне

реалізувати свої потенційні можливості і досягти самоактуалізації, особистісного зростання.

У кожному нормальному людині закладена тенденція до самовираження та самореалізації.

Когнітивизм трактує соціальну поведінку людини як сукупність переважно пізнавальних процесів і робить акцент на процесі пізнання людиною світу, осягненні їм сутності явищ за допомогою основних когнітивних психічних процесів (пам'яті, уваги і т. д.).

Проблема когнітивізму - прийняття рішень людиною. Представники когнітивної школи (*Ж. Піаже, Дж. Брунер, Р. Аткинсон* та ін) звертали особливу увагу на знання людини і способи його формування.

Інтеракціонізм (пізніше символічний інтеракціонізм) досліджував проблеми соціального аспекту взаємодії між людьми в процесі діяльності та спілкування.

Основна ідея інтеракціонізму: особистість завжди соціальна і не може формуватися поза суспільством.

Особливе значення надавалося комунікації як обміну символами та вироблення єдиних значень і смислів.

Більшість психологічних шкіл можна розмежувати лише з відомою часткою умовності, оскільки всі вони досліджують людини в групі, суспільстві, світі.

Предмет соціальної психології – вивчення закономірностей і механізмів виникнення, функціонування і вияву реальності, яка формується у процесі суб'єктивного відображення людиною об'єктивних соціальних відносин і соціальних спільностей.

Ознаки соціальної психології.

- особистісні механізми регуляції соціального процесу;
- ціннісне ставлення індивіда до соціального, що дає змогу пояснити поведінку людини в соціальному середовищі, конкретній групі; як її поведінка, що виникла в результаті суб'єктивного відтворення індивідом об'єктивного світу;
- соціально-психологічні чинники, які визначають розвиток активності особистості та групи;
- соціальні спільності, масові явища, які впливають на людину та її поведінку.

Завдання соціальної психології:

- розв'язання загальних наукових проблем, пов'язаних із формуванням знань про соціально-психологічну реальність, поясненням процесу суб'єктивного відображення об'єктивної дійсності, розробленням соціально-психологічних концепцій про взаємодію між людьми та соціальними спільностями, методологію, методи, способи соціально-психологічних досліджень;
- вивчення проблем, пов'язаних зі змінами соціально-психологічної реальності, аналізом шляхів і засобів впливу на механізми її становлення, розвитку та функціонування;
- теоретичне осмислення місця і ролі людини, що розвивається у суспільстві, але також змінюється; виявлення конкретних соціально-психологічних

характеристик особистості, найпоширеніших її соціально-психологічних типів, комунікативних програм поведінки;

- дослідження відносин і спілкування, у тому числі в екстремальних і конфліктних умовах, а також у зв'язку з утвердженням у соціумі нової системи цінностей і форм власності;

- вироблення теоретичних основ соціально-психологічної діагностики, консультування та надання психологічної допомоги.

3. Формування і розвиток соціально-психологічних знань.

Соціальна психологія як самостійна галузь наукового знання почала формуватися в кінці XIX ст., Хоча саме поняття стало широко вживатися тільки після 1908 Деякі питання соціальної психології були поставлені давно в рамках філософії і носили характер осмислення особливостей взаємини людини і суспільства.

Однак дослідження власне соціально-психологічних наукових проблем почалося в XIX ст., Коли соціологи, [психологи](#), філософи, літературознавці, етнографи, медики стали аналізувати психологічні феномени великих соціальних груп і особливості психічних процесів і поведінки людини залежно від впливу навколишніх людей.

Поставлені проблеми важко було вивчати тільки в рамках існуючих тоді наук. Необхідна була інтеграція соціології та психології, оскільки психологія досліджує психіку людини, а соціологія - суспільство.

Основні етапи розвитку соціальної психології як науки.

Перший етап - становлення соціальної психології як науки (з середини XIX ст. По 1908 р.). Визначаються предмет вивчення і основні проблеми.

Видаються перші фундаментальні роботи з основних питань соціальної психології.

На цьому етапі рішення і теоретичний аналіз соціально-психологічних проблем привертають увагу фахівців різного профілю: психологів, соціологів, філософів, літературознавців, етнографів і т. д.

Більшість робіт з соціальної психології було видано в перший період розвитку даної науки.

Другий етап (до середини 40-х рр. ХХ ст.) Характеризується появою наукових соціально-психологічних шкіл, орієнтованих як на розробку фундаментальної теорії, так і на прикладні аспекти дослідження.

Один з найбільш впливових соціальних психологів цього періоду –

К.Левін, творець теорії групової динаміки. Він досліджував проблеми соціальних факторів волі як цілеспрямованої поведінки; соціальної психології малих груп, лідерства, особистості в групі і т. д. Було проведено велику кількість експериментальних робіт і одночасно розроблялися фундаментальні теорії, які не втратили своєї актуальності в наш час.

Третій етап (з середини 1940-х рр. До наших днів). Він пов'язаний з вирішенням практичних завдань, роботою на соціальне замовлення.

Експериментальна психологія продовжує свій розвиток, фундаментальні теоретичні розробки відступають на другий план.

[Соціальна психологія](#) знаходить широку популярність, вводиться в загальноосвітні вузівські програми і є одним з обов'язкових предметів вивчення для фахівців різних профілів.

Така пильна увага до соціально-психологічних питань викликано потребами вдосконалення і стабілізації суспільних відносин на всіх рівнях соціальної стратифікації.

Розробляються так звані малі теорії, що мають конкретне прикладне значення: соціально-психологічні особливості керівництва дитячої групою, [психологія бізнесу](#), [психологія реклами](#), психологія [формування громадської думки](#) та ін. Поєднання слів «соціальна психологія» вказує на специфічне місце, яке займає ця дисципліна в системі наукового знання.

Виникнувши на стику наук психології та соціології, соціальна психологія досі зберігає особливий статус. Це призводить до того, що кожна з «батьківських» дисциплін включає її в себе в якості складової частини. Така неоднозначність положення дисципліни має багато причин. Одна з них - об'єктивне існування такого класу фактів життя, які самі по собі можуть бути досліджені лише за допомогою об'єднаних зусиль двох наук: психології та соціології.

Іншою причиною подвійного положення соціальної психології є сама історія становлення цієї дисципліни, яка визрівала в надрах одночасно і психологічного, і соціологічного знання, народилася «на перехресті» двох наук.

Все це створює труднощі як у визначенні предмета соціальної психології, так і у виявленні кола її проблем.

Потреби практики суспільного розвитку диктують необхідність дослідження прикордонних проблем.

Запити на соціально психологічні дослідження в умовах сучасного етапу розвитку суспільства надходять з усіх сфер суспільного життя, особливо у зв'язку з тим, що в кожній з них сьогодні відбуваються радикальні зміни.

Такі запити слідує з області промислового виробництва, різних сфер виховання, системи масової інформації, області демографічної політики, спорту, сфери обслуговування і т. д.

Все це стимулює інтенсивний розвиток соціальної психології на сучасному етапі. Необхідність цього посилюється двома обставинами.

По-перше, тим, що в історії існування радянської соціальної психології як самостійної науки був досить тривала перерва і новий етап поживлення соціально-психологічних досліджень почався лише в кінці 1950-х - початку 1960-х рр..

По-друге, соціальна психологія по суті є наукою, що стоїть дуже близько до соціальних і політичних проблем, а тому можливе використання її результатів різними суспільними силами.

Для соціальної психології актуально одночасне вирішення двох завдань: вироблення практичних рекомендацій, отриманих в ході прикладних досліджень, необхідних практиці; «добудовування» свого власного будинку як цілісної системи наукового знання з уточненням свого предмета, розробкою спеціальних теорій і спеціальної методології досліджень.

Приступаючи до вирішення цих завдань, необхідно окреслити коло проблем соціальної психології, щоб строгіше визначити завдання, які можуть бути вирішені засобами цієї дисципліни.

Необхідно виділення з психологічної проблематики питань, які відносяться до компетенції саме соціальної психології.

Оскільки психологічна наука в нашій країні у визначенні свого предмета виходить з принципу діяльності, можна умовно позначити специфіку соціальної психології як вивчення закономірностей поведінки та діяльності людей, обумовлених включенням їх у соціальні групи, а також психологічних характеристик самих цих груп.

Виникнення соціальної психології передувала сукупність певних історичних, соціокультурних, наукових, психологічних передмов, великий інтерес мислителів усіх часів до соціальної життєдіяльності людини. Соціальна психологія закорінена в давніх філософських вчених Єгипту, Індії, Китаю, Греції, Риму та інших країн, котрі зосереджувалися на пізнанні спільної життєдіяльності людей. Найчастіше ці вчення формулювали правила взаємодії людини з іншими людьми, етичні системи норм поведінки, співвіднесені із загальним законом, який не залежить від волі людей. (наприклад, Дао – закон правильного перебігу подій). Так великий китайський філософ Конфуцій (551 – 479 до н.е) намагалися розв'язати цю проблему етико-психологічною спрямованістю відносин індивіда й суспільства, стверджуючи, що людина повинна внутрішньо самовдосконалюватись, долаючи вплив спільнот, у яких вона живе. На думку давньогрецького мислителя Платона (428 – 347 до н.е), аристократичний стиль взаємодії людини й суспільства є найкращим, якщо суспільство забезпечує задоволення природних потреб особистості та зумовлює її розвиток. Його співвітчизник і учень Аристотель (384 – 322 до н.е) в був принциповим противником диктаторського стилю у відносинах індивіда й суспільства. Аристотель і Платон започаткували дві різні традиції соціальної думки, які пізніше стали називатися підходом, центрованим на соціумі, і підходом, центрованим на особистості.

Італійський мислитель Ніколо Макіавеллі (1469 – 1527) та англійський філософ, політичний діяч Нової доби Томас Гоббс (1588 – 1678) одними з перших звернули увагу на політичну, тобто соціальну психологію. Їх вважають представниками песимістичної точки зору на природу людини. Вчення Н.Макіавеллі ґрунтується на знанні складної і суперечливої, на його думку, природи людини, основу якої становить природний егоїзм. За твердженнями вченого, людина не здатна позбутися схильностей до вбивства, неправди, віроломства. Матеріальний інтерес є універсальним чинником її взаємодії з соціумом. Саме з таких дій складаються людські відносини. За Макіавеллі, можна виправдати будь-яку поведінку, спрямовану на забезпечення або посилення особистої влади. Взаємини між самодержавцем і підданими засновані на почутті страху або любові. У трактаті «Державець» він аналізує концепцію людини, головним стимулом поведінки якої є інтерес, дає поради щодо маніпуляції людьми. Визначаючи рушійні сили людської поведінки Т. Гоббс обстоював думку про те, що від природи людина є егоїстичною, а її взаємини з іншими характеризуються формулою «людина людині – ворог», «боротьба всіх

проти всіх». Тому тільки розвиток держави може захистити людей від взаємного знищення. Отже, щоб соціальне буття індивіда у груп та з групою було ефективним і мирним, потрібно укласти «суспільний договір» задля власної вигоди, який означає утворення державної влади. Проблемами соціально-політичного і соціально-психологічного життя людей переймався англійський філософ епохи раннього Просвітництва Джон Локк (1632 – 1704), який вірив у те, що кожна людина наділена певними природними правами: правом на життя, на особисту свободу, власність. Його погляди на суспільні відносини спираються на індивідуалістичне розуміння людської природи, згідно з яким люди керуються у своїй діяльності лише власними інтересами, прагнучі їх задовольнити. Англійський філософ Ієремія Бентам (1748 – 1832), підтримуючи тезу Т. Гоббса про те, що людина прагне задоволення й уникнення страждань, головним принципом поведінки індивіда вважав оцінку всіх явищ за критерієм їх корисності для нього. Задоволення інтересів, на його думку є найважливішим засобом досягнення щастя для найбільшої кількості людей. Українська філософська думка також не оминула проблеми взаємовпливу людей, їхніх традицій, звичаїв, ролі людини у розбудові суспільства. Над осмисленням проблем взаємодії людей у різних спільнотах працювали вчені Києво-Могилянської академії Стефан Яворський (1658 – 1722), Феофан Прокопович (1687 – 1736), Георгій Кониський (1717 – 1795). На думку філософа – просвітника Григорія Сковороди (1722 – 1794), до ідеального суспільства можна пройти через самовиховання, мораль, творчу працю, усвідомивши, що запорукою щастя є самопізнання, виявлення своїх здібностей і природних нахилів. На цих засадах він радив вибудовувати взаємини у суспільстві. Важливим для розуміння проблеми співвідношення індивідуального і соціального, пізнання сутності людини, її психології, місця у суспільному житті та в ієрархії міжособистісних відносин є соціальні висновки Г.Сковороди, які ґрунтувалися на ідеї «сродної праці»: природа визначила людині її «сродність» - природний нахил до певного виду діяльності; щасливою людина буде тоді, коли її задатки відповідатимуть обраній сфері діяльності; суспільні негаразди і нещастя є наслідком того, що люди беруться не за свою справу, хапаються за працю, до якої «не лежить серце», немає здібностей і нахилів. Учений-просвітник відстоював рівність взаємин між людьми незалежно від їх соціального становища.

Зародження соціології пов'язують з ім'ям французького філософа Огюста Конта (1798 – 1857) – родоначальника позитивістської філософії і позитивістської соціології, спрямованих на вивільнення науки від абстрактної філософії і теології. Конт заявив про свій намір створити «систему позитивної моралі», маючи на увазі, по суті, *соціальну психологію*. Здійснити цей замисел він не встиг, однак зауважив, що людина може одночасно впливати на суспільство і сама формуватися під його впливом. На його думку, психіка людини розвивається тільки в суспільстві, тому її завжди слід розглядати в соціальному оточенні. Позитивізм вимагає, щоб при вивченні поведінки людини і явищ суспільного життя використовували той самий науковий підхід, що й при

вивченні природного світу. Попри певну обмеженість такого підходу, О.Конт обґрунтував емпіричний напрям у галузі соціальних наук.

Засновник французької соціологічної школи Еміль Дюркгейм (1858 – 1917) дотримувався погляду, що соціальні факти є зовнішніми стосовно індивідуальної свідомості і не залежать від неї. Саме тому «колективні уявлення» кожної спільноти існують самі по собі. І хоча ці уявлення можуть виникати у процесі взаємодії індивідів, їхні характеристики будуть відрізнятися від параметрів індивідуальних уявлень і не залежатимуть від них.

Значний вплив на розвиток соціально-психологічної думки справили праці англійського основоположника теорії еволюції Чарльза Дарвіна (1809 – 1882). Згідно з його принципом природного відбору у боротьбі за існування виживають найпристосованіші особи. Людина має розвинуту здатність фізичної, соціальної, розумової адаптації до постійно змінюваного середовища, частина якого є соціальною (плем'я, група). Тому вияв емоцій під час спілкування має соціальну функцію. Приписуючи людині природну агресивність, Дарвін визнавав роль соціальних впливів у формуванні її моральних якостей. Використання його послідовниками теорії еволюції для пояснення соціальних та соціально-психологічних явищ дало поштовх розвитку соціального дарвінізму, який зосереджувався на «боротьбі за існування» засобами міжособистісних і між групових конфліктів.

Засновником соціального дарвінізму вважають англійського філософа і соціолога Герберта Спенсера (1820 – 1903), який використав дарвінізм для доведення переваг одних соціальних груп над іншими, виправдовуючи війни, політику колоніалізму і будь-якої дії, спрямовані на конкуренцію чи конфлікт. З точки зору французького соціолога і юриста Габрієля Трада (1843 – 1904), елементарний соціальний факт міститься не в одному розумі, а в кількох, що повинно вивчатися інтерментальною психологією. Його модель соціального передбачала стосунки двох індивідів, із яких один наслідує іншого. Виходячи з неї, вчений розвинув концепцію масового суспільства («Закони наслідування»). Він був переконаний, що суспільство є продуктом взаємодії індивідів. Аналізуючи різні форми соціальної взаємодії, доводив, що їх основу утворює асиміляція індивідом установок, вірувань, почуттів інших людей. Засобом подолання різноманітних суперечностей між індивідом і реальністю Г. Тард вважав наслідування, тобто процес повторення різних форм соціального буття. У США родоначальником психологічного напрямку в соціології вважають Лестера – Франка Уорда (1841 – 1913), який проголосив інтелект рушійною силою історичного розвитку. На його думку, впливи індивіда і суспільства обов'язково є обопільними. Цікавим є його аналіз відмінностей між людиною і твариною (людина змінює умови свого життя, а тварина пристосовується до них).

У Росії соціальна психологія зосереджувалась під впливом марксизму. Соціально-психологічні ідеї пропагували представники психологічної школи в соціології Микола Михайловський (1842 – 1904) і Микола Карєєв (1850 – 1931). Так М. Михайловський, наголошуючи на вирішальній ролі соціально-психологічного чинника в історичному процесі, дієвими силами вважав героїв і натовп. За його міркуваннями герої повинні керувати натовпом, його почуттями,

інстинктами тощо. В історії соціологічної думки Росії М. Карєєв відомий як прихильник поєднання теоретичної соціології з філософією та психологією, в тому числі й соціальною психологією. Він неодноразово наголошував на важливій ролі психології у поясненні суспільних явищ, адже вони є продуктом діяльності людей, у результаті якої реалізуються почуття, воля, уявлення, інтуїція, спосіб мислення. Суспільство він сприймав як систему психічних і практичних взаємодій між людьми і вважав, що з таких позицій потрібно осмислювати взаємини особистості та суспільства, розподіл праці, обмін почуттями й продуктами людської діяльності, систему політичної влади тощо. Засновниками концепції «психологія народів» були німецькі філософ Моріц Лацирус (1824 – 1903), мовознавець Герман Штейнтель (1823 – 1893) та психолог і мовознавець Вільгельм Вундт (1832 – 1920). Так В. Вундт стверджував, що душа має надіндивідуальну цілісність, яка й становить народ, націю. Душа конкретної людини є лише частиною народної душі, психологія якої виражена у мові, традиціях, звичаях, релігії, фольклорі, міфах.

Представниками концепції «психологія мас» є французькі соціологи Гюстав Лебон (1841 – 1931) та Г. Тард італійський юрист Сципйон Сігеле (1868 – 1913). Зокрема, Г. Лебон доводив, що на зміну ери еліти приходить масове суспільство, яке він ототожнював з натовпом. Лебон виокремлював такі головні ознаки маси (в його розумінні - натовпу): втрата відповідальності, знеособненість інтелекту, домінування почуттів над розумом. Масове суспільство соціолог характеризував як сліпу, руйнівну силу, де індивіди втрачають почуття відповідальності, потрапляють у владу догматизму, нетерпимості, всемогутності, тому що ними керує закон «духовної єдності народу».

Неабиякий вплив на розвиток соціальної психології, зокрема на дослідження психології мас, мали погляди відомого австрійського лікаря, психолога Зигмунда Фрейда (1856 – 1939), психоаналітична теорія якого дала змогу по-новому сприйняти соціально-психологічні феномени. З. Фрейд вважав, що інстинктивні імпульси людини вступають у конфлікт з інтересами суспільства. Тому всі інстинкти він поділяв на дві групи: інстинкти спрямовані на збереження життя (сексуальні) та інстинкти смерті (деструктивні), що руйнують життя. Суспільство розглядав як ворожу людині силу, яка придушує її інстинктивні імпульси, що призводять до фрустрації.

Прагнення з'ясувати соціальні явища та процеси за допомогою вроджених інстинктів виражала теорія інстинктів соціальної поведінки, обґрунтована англоамериканським психологом Вільямом Мак-Дугаллом (1871 – 1938) та його послідовниками. У книзі «Вступ до соціальної психології» Мак-Дугалл стверджував, що причиною соціальної поведінки людини є інстинкти («схильності», «прагнення»). Особлива роль при цьому належить «стадному інстинкту», що утримує людей у спільноті і є основою більшості соціальних інстинктів.

4. Розвиток соціальної психології за рубежом. Основні теоретичні напрями західної соціальної психології.

У становленні та розвитку зарубіжної соціальної психології визначають такі етапи:

- зародження соціально-психологічних ідей у надрах суспільних і природничих наук;
- відмежування соціальної психології від філософії, соціології, психології та оформлення її як самостійної галузі знання (кінець 19 – початок 20 століття);
- експериментальний період (до 60-х років 20 століття);
- формування і розвиток основних напрямів сучасної соціальної психології.

Перейдемо з вами до розгляду першого етапу.

1. Зародження соціально-психологічних ідей у надрах суспільних і природничих наук.

Йому сприяв розвиток суспільних і природничих наук (зокрема філософії, історії, соціології, теорії еволюцій, психології), які підготували підґрунтя для оформлення соціальної психології як самостійної галузі знання.

2. Відмежування соціальної психології від філософії, соціології, психології та оформлення її як самостійної галузі знання (кінець 19 – початок 20 століття)

Цей етап розпочався обґрунтуванням перших соціально-психологічних концепцій, розвивався у процесі створення підручників із соціальної психології і завершився експериментальним дослідженням соціально-психологічних проблем.

3. Експериментальний період (до 60-х років 20 століття). Він невіддільний від теорії наукового управління, в надрах якої конкретизовано концепцію нормативного порядку (підпорядкування індивідуальної поведінки системі прийнятих у суспільстві норм) Науковим результатом Хотторнських експериментів стало обґрунтувань Є. Мейо поняття «соціальна людина» на противагу поняттю «економічна людина», яке визначало ідею теорії наукового управління. Якщо для «економічної людини» стимулом є фінансова винагорода, то для «соціальної людини» - взаємини у виробничій групі.

4. Формування і розвиток основних напрямів сучасної соціальної психології.

Донині вона не має однієї цілісної теорії. Визначити головні теоретичні орієнтації західної соціальної психології надзвичайно важко через відсутність критеріїв чіткої диференціації підходів.

На завершення лекції пропишемо таблицю для закріплення знань.

До Вашої уваги таблиця до теми №1.

Основні теоретичні напрями західної соціальної психології.

Теоретичний напрям	Основні концептуальні положення	Основні представники
Психоаналіз	Наголос на джерелі енергії, а не на її спрямованості, прагнення завдяки вивченню глибинних процесів психіки пояснити причинність взаємодії індивіда.	З. Фрейд, К. Хорні, Е. Фромм, К. Юнг

	<p>Психоаналіз не набув значного поширення в соціальній психології. Неофройдизм, спираючись на соціально-психологічні ідеї З.Фрейда і власні розробки, створив специфічну соціальну психологію. Його представники намагаються перебороти біологізм класичного фройдизму і ввести основні його положення до соціального контексту.</p>	
Біхевіоризм	<p>Залежність поведінки людини від зовнішніх стимулів; спрямованість пояснюється звичками; досвід має другорядне значення. Біхевіоризм одним з перших звернувся до соціально-психологічної проблематики.</p>	<p>Б. Скіннер, А. бандура, Н. Міллер</p>
Когнітивізм	<p>Вихідний принцип – аналіз соціальної поведінки з погляду пізнавальних процесів індивіда. Основне положення – основним мотивувальним чинником поведінки індивіда є потреба у становленні відповідності, збалансованості його когнітивної структури.</p>	<p>К. Левін, Ф. Гайдер, Л. Фестінгер</p>
Інтераkціонізм	<p>Аналіз людської поведінки на основі врахування суб'єктивного світу</p>	<p>Дж. Мід Є.Гофман М.Шериф</p>

	<p>особистості, внутрішньої мотивації її дій та зовнішній реакції; основна увага приділяється проблемам комунікації за допомогою символів і мови, рольовій поведінці особистості й нормам, що регулюють соціальну взаємодію.</p>	
--	--	--

Глосарій:

Соціальна психологія – це наука про закономірності становлення соціально-психологічної реальності, її структуру, механізми розвитку та функціонування; галузь психології, що вивчає психічні процеси, психічні стани та властивості індивідів у зв'язку з належністю їх до певних соціальних систем, а також психічні явища, які виникають у процесі взаємодії між людьми в групах, характеристики різних груп, а також особливості прояву особистості.

Предметом соціальної психології є психічне як суб'єктивне відображення об'єктивного, соціального й одночасно як ціннісне відношення до нього, як регулятор соціального процесу, соціальної системи.

Підведення підсумків заняття.

Сьогоднішня лекція спрямовує вас шановна аудиторія на подальший розвиток та закріплення знань, самостійну роботу у вивчення основних етапів становлення і розвитку соціальної психології.

6. Підведення підсумків заняття

Повторення основних засвоєних протягом заняття ключових понять.
Ви-дання завдання для самостійної роботи.

Тема: Історія розвитку основних теоретичних шкіл та напрямів соціально-психологічних знань

Вид заняття: лекція 2

Мета:

ДИДАКТИЧНА МЕТА

- оволодіти знаннями про сутність та завдання соціальної психології, її методами та напрямками;
- усвідомити значення, роль соціальної психології серед інших галузей;
- ознайомитись з принципами психології, її улаштуванням і змістом; засвоїти інформацію про методи дослідження;
- сформулювати поняття, уявлення про структуру особистості.

ВИХОВНА МЕТА

- створити атмосферу емоційного підйому; викликати почуття гордості, інтересу, відповідальності, співпереживання, співчуття, радості поваги;
- прищепити професійні якості (уважність, охайність, осмислене ставлення до виконуваної роботи);
- навчити оцінювати з точки зору творчості, логічно мислити;
- прививати культурну поведінку;
- розвивати пізнавальні можливості, самостійність, працелюбство;
- сприяти формуванню ідей, поглядів, звичок;
- сприяти формуванню правової грамотності;
- формувати вибіркову спрямованість сприймання (властивостей предметів, часу, дій, руху тощо);
- сприяти формуванню пізнавального інтересу, розвитку технічних умінь у процесі навчання);
- виховувати професійні риси, почуття відповідальності, творче мислення;
- удосконалювати професійну увагу (зосередженість, активність, стійкість).

Методи лекції: інформаційна лекція, проблемна лекція.

Дидактичні засоби навчання: словесні (посібники, методичні рекомендації), аудіовізуальні (планшет).

Ключові поняття: «соціальна психіка», феноменологія, соціально-психологічні знання.

Література:

1. Орбан-Лембрик Л.Є. Соціальна психологія: Навч. посібник. – К.: Академвидав, 2005. – 448с.
2. Словарь-справочник по социальной психологии / В. Крысько. –СПб.: Питер, 2003. – 345с.
3. Современная зарубежная социальная психология: тексты / под ред. Г.М. Андреевой, Л.А. петровской. – М.: Изд-во МГУ, 1984. – 400с.
4. Социальная психология: ключевые идеи/ Берон Р., Бири Д., - СПб.: Питер, 2003. – 345с.

План лекційного заняття

1. Організаційна частина заняття.
2. Періодизація історії соціальної психології як самостійної науки.
3. Описовий етап розвитку соціальної психології.
4. Становлення соціальної психології як експериментальної науки.
5. Основні напрямки зарубіжної соціальної психології.
6. Розвиток соціальної психології в Радянському союзі та в Україні.
7. Підведення підсумків заняття.

1. Організаційна частина заняття

Організаційна частина: Привітання. Ознайомлення студентів з темою, метою, завданнями та планом заняття, рекомендованою літературою. Актуалізація опорних знань та мотивація навчальної діяльності студентів.

Періодизація історії соціальної психології як самостійної науки.

Історія соціальної психології тісно пов'язана з історією психології, а отже, і філософії. Як відомо, становлення психологічної науки відбулося приблизно в середині 20 століття, а соціальна психологія як спеціалізований напрям психології виокремлюється у самостійну науку лише у 20-ті роки минулого століття. Подібно до того, як виокремленню психології в самостійну науку передували два етапи – накопичення психологічних знань у межах філософії та виділення описової психології, становлення соціальної психології відбувалося протягом декількох етапів. Історію соціальної психології фахівці поділяють на три періоди:

- накопичення соціально-психологічних знань у сфері філософії та загальної психології (VI ст. до н. е. — середина XIX ст.);
- виділення описової соціальної психології з філософії та загальної психології в самостійну галузь знань (50— 60-ті роки XIX ст. — 20-ті роки XX ст.);
- формування соціальної психології в експериментальну науку (20—30-ті роки XX ст.) та її сучасний розвиток.

Слід також пам'ятати, що цим трьома етапам передував тривалий період активного практичного застосування соціально-психологічних феноменів у повсякденному житті, перші релігійні обряди ґрунтувалися на знанні механізмів зараження та навіювання; ораторська майстерність удосконалювалася з урахуванням соціально-психологічних закономірностей спілкування та особливостей сприйняття людьми один одного тощо.

Спробуємо коротко охарактеризувати кожний зі згаданих періодів становлення соціально-психологічних знань. Їх філософське осмислення почалося, швидше всього, зі спроб створення типології людей, опису особистісних рис (якостей) з урахуванням соціально-професійних та соціально-класових характеристик чи національно-етнічної приналежності (Геракліт, Платон, Аристотель). На важливу роль мови як засобу спілкування звертали увагу, наприклад софісти та стоїки. У подальшому проблеми спілкування осмислювались

у роботах Т. Гоббса, Дж. Локка, Л. Фейєрбаха. Психологічні особливості людей досить своєрідно вивчалися Г. Гегелем та І. Кантом.

Формування соціальної психології як самостійної описової дисципліни в середині ХІХ ст. було підготовлено й деякими особливостями і труднощами розвитку інших соціально-гуманітарних наук. Зокрема, знання, накопичені в мовознавстві, антропології, етнографії, археології та інших науках, потребували й соціально-психологічного аналізу, і головне — осмислення встановлених закономірностей. ”:психологія цього періоду розвивалась як психологія індивіда, але ціла низка явищ вимагала врахування впливу на свідомість і поведінку окремого індивіда інших людей. 7’ системі соціології, яка на цей час почала формуватися самостійна наука, спроби пояснити низку соціальних явищ за допомогою законів інших наук змусили деяких дослідників звернутися, зокрема, до законів психології Л. Уорд, Ф. Гіддінгс). Таким чином, у розвитку соціології та загальної психології позначився зустрічний рух, що повинен був закінчитися формуванням певного кола граничних проблем, яким судилося в недалекому майбутньому стати предметом нової науки.

Виникнення соціальної психології як самостійної описової науки більшість дослідників датує 1860 р., коли німецький філософ Моріс Лацарус (1824—1903) та його співвітчизник — мовознавець Герман Штейнталь (1823— 1893) почали видавати часопис з етнічної психології та мовознавства під назвою “Журнал психології народів та мовознавства” . їхня перша спільна стаття мала назву “Вступні міркування щодо психології народів”, а ідеї, що в ній викладалися, заклали підвалини однієї з найперших соціально-психологічних теорій, яка отримала назву “*психологія народів*”. Фахівці з історії соціальної психології зазначають, що з самого початку не було сумнівів у тому, що цей науковий напрям був тісно пов’язаний з політичним рухом задля створення єдиної німецької держави. І хоча М. Лацарус та Г. Штейнталь ставили багато питань із царини соціальної психології, підґрунтя їхньої теорії було національним, а не власне соціальним, тому ці питання суттєво відрізнялися від тих, які висувала французька наукова школа, розробляючи “психологію мас” як теоретичний напрям психологічної науки цього періоду.

На розвиток “психології народів” були зорієнтовані й зусилля засновника першої у світі експериментальної психологічної лабораторії — видатного німецького вченого Вільгельма Вундта (1832—1920). З проблем “психології народів”, або, як її тоді називали, “колективної психології”, Вундт написав десятитомну працю (1900—1920), стислий виклад ідей якої під назвою “Психологія народів” був виданий російською мовою вже в 1912 р. На думку В. Вундта, *психологія народів* — це наука про душу народу, яка не менш реальна, ніж душа окремого індивіда. Ця наука повинна займатися порівняльним історичним дослідженням реальних продуктів суспільної (чи колективної) взаємодії — мови, міфів, звичаїв тощо. Важливість вивчення мови зумовлена тим, що жоден вид людського до- гзиду та діяльності не може й не повинен відділятися

від :: ціокультурного середовища. Також завданням психології народів мало було стати вивчення відносин між людьми г процесі їхньої взаємодії, результати цієї взаємодії, що збагачують людське світосприйняття, сприяють новим досягненням людського розуму. Звичайно ж, з позиції сучасного дослідника, психології народів бракувало практичних методик та емпіричних досліджень, але за масштабами культурального поля нинішня соціальна психологія (особливо американська) суттєво поступається їй.

Іншою впливовою теорією, що виникає у цей період, є так звана “психологія мас”. Історики соціальної психології називають кілька джерел виникнення цього теоретичного напрямку. По-перше, це розвиток концепції, техніки та прийомів гіпнотичного впливу, який став найважливішою моделлю соціального навіювання й на перших етапах використовувався теоретиками для пояснення ірраціональності, емоційності та примітивності натовпу. Другу медичну модель було запозичено з епідеміології. Зокрема, психічне зараження вважалося відповідальним за поширення афектів та аномії (за Е. Дюркгеймом) у великих соціальних неорганізованих групах. Свій вплив справила й криміналістика: те, що в межах медичної інтерпретації мало статус підсвідомого та афективного, з юридичних позицій презентувалось як знижена відповідальність індивіда, включеного до натовпу чи навіть до “злочинного натовпу”. Основним положенням медико-правового підходу стало твердження про те, що в натовпі людина стає більш примітивною та інфантильною, а тому — менш розсудливою, такою, що діє менш обґрунтовано і практично безвідповідально.

Серед найбільш авторитетних представників цього напрямку треба згадати в першу чергу Габріеля Тарда (1843— 1904) — одного із фундаторів соціальної психології, представника психологічного напрямку в соціології. Як відомо, Тард усі суспільні процеси пояснював дією психологічного механізму наслідування, на якому будуються людські взаємовідносини, а свої основні ідеї виклав у таких відомих роботах, як “Закони наслідування” (1893) та “Соціальна логіка” (1895). Г. Тард здійснив важливу диференціацію між натовпом і публікою: якщо функціонування першого передбачає фізичні контакти та обмеженість місця для індивіда, то публіка не перебуває у просторовій близькості і може створювати “громадську думку” завдяки сучасним засобам масової комунікації.

Деякий інший аспект психології мас представлений у роботах ще одного французького вченого — Гюстава Лебона (1841—1931) (“Психологія натовпу”, 1895), центральним поняттям яких і був термін “психічне зараження”. У центрі його уваги теж була “нормальна” людина, яка ставала “ненормальною” під впливом натовпу. Під категорію “натовп” Лебон підводив банди та присяжних засідателів, масові демонстрації та парламенти, злочинні та релігійні організації тощо, хоча сучасна наука більш-менш чітко відокремлює та інтерпретує поняття власне натовпу, соціального руху, аудиторії чи соціального інституту.

У натовпі, на думку Лебона, стираються індивідуальні досягнення окремих людей, і тим самим зникає їхня своєрідність. Незважаючи на індивідуальні особливості (спосіб життя, основне заняття, характер, ступінь інтелігентності), одним лише фактом свого перетворення на масу люди здобувають колективну душу, через існування якої вони зовсім інакше, ніж поодинці, відчують, дума-

ють та діють. Взагалі існують ідеї та почуття, котрі виявляють себе або перетворюються на дію лише в індивідів, які поєднані з масою інших індивідів.

У масі людина переживає відчуття неймовірної міці, опиняється під впливом первинних потягів, з якими вона зазвичай, будучи одна, вимушена боротися. В умовах же анонімності, й тим самим — безвідповідальності мас, абсолютно зникає почуття відповідальності, яке завжди стримує поведінку ізольованого індивіда. До того ж у масі починає діяти феномен зараження, тому в натовпі кожна дія, кожне почуття легко передається, причому настільки, що індивід так же легко жертвує своїм особистим інтересом на користь інтересу спільному, і хоча ця риса є протилежною його натурі, однак як частина маси він стає здатним і на таке. Ще однією рисою людини натовпу, майже не сумісною з природою індивіда ізольованого, є навіювання, наслідком якого, до речі, на думку Г. Лебона, є вже згадуване зараження.

До того ж стан людини в натовпі дуже нагадує стан за-гіпнотизованого, оскільки в неї зникає свідомість і домінують елементи підсвідомого, орієнтація думок і почуттів має певний, спрямований настроєм натовпу характер, а також виникає прагнення до негайного здійснення ідей, що були нав'язані. Тому індивід більше не є самим собою, а стає безвольним автоматом.

Лише одним фактом своєї приналежності до маси, стверджує Г. Лебон, людина спускається на декілька сходинок нижче щаблями цивілізації, оскільки стає варваром, істотою, що керується первинними імпульсами. Тепер їй притаманні спонтанність, поривчастість, а також ентузіазм і героїзм примітивних істот. Сама ж маса при цьому є імпульсивною, змінною, збудливою, нею керує виключно підсвідоме. В масі діють два види емоційного зв'язку: між масовими індивідами як такими й емоційний зв'язок з вождем мас. Подальший аналіз цього аспекту функціонування мас, здійснюваний, наприклад У. Мак-Дугаллом і З. Фрейдом (зокрема, на прикладі церкви та війська), засвідчував, що другий вид цього зв'язку частіше відіграє більш визначальну роль, ніж той, що об'єднує в масу окремих індивідів.

Фахівці погоджуються, що на зміст основних теоретичних положень “психології мас” переважно вплинули події соціально-політичного життя Франції (низка революцій, поразка країни у франко-пруській війні 1871 р., профсоюзний, соціалістичний та деякі інші суспільні рухи тощо), які несли загрозу основам буржуазного суспільства. “Маси” сприймалися як першопричина всіх неприємностей, а наука повинна була детально аналізувати

зв'язки між “феноменом мас” та суспільними негараздами. Деякі з головних тем психології мас увійшли до сучасної соціальної психології після того, як вони були чітко визначені, й тому стали доступні для експериментального дослідження. В ідеях соціального впливу, які активно вивчаються соціальними психологами сьогодні, можна побачити продовження того, що колись інтерпретувалось як ефекти навіювання, зараження, наслідування. Пізніше ключові проблеми духу та поведінки натовпу активно досліджувалися та інтерпретувалися, зокрема, відомим французьким ученим Сержем Московічі.

2.Описовий етап розвитку соціальної психології.

Щодо ситуації у дореволюційній Росії, то одне з перших систематичних

згадувань терміна “колективна (соціальна) психологія” було запропоновано в публікації М.М. Ковалевського, виданій на основі курсу лекцій із соціології, які він читав у Петербурзі в Психоневрологічному інституті. Встановлюючи взаємозв'язки соціології з іншими науками, Ковалевський особливу увагу приділяв її зв'язкам із психологією, детально аналізуючи, зокрема, концепцію Г. Тарда, яку він згадує як “психологію колективну, або групову”. Полемізуючи з Тардом з приводу окремих положень його концепції, російський учений разом із тим погоджується щодо загального визначення предмета цієї дисципліни, її безсумнівної важливості для соціального пізнання та зазначає, що єдиним засобом пізнання психології має є вивчення всієї сукупності вірувань, переконань, норів, звичаїв та звичок через аналіз народних казок, билин, прислів'їв, юридичних формул, писаних та неписаних законів тощо.

Паралельно з обговоренням проблем колективної психології в академічних дисциплінах (соціології, праві, власне психології), її питання починають активно розроблятися російськими публіцистами, що було пов'язано з ідейною боротьбою, яка точилася в Росії наприкінці ХІХ ст. Насамперед слід згадати роботу “Герой і натовп” М.К. Михайловського, написану в 1896 р, яка викликала тривалу дискусію, зокрема з марксистами. Інтерес Михайловського, до соціальної психології був зумовлений прагненням обґрунтувати погляди народництва. Саме у зв'язку з цим він окреслював необхідність виділення колективної психології в самостійну галузь науки, оскільки жодна з наявних не займалася вивченням масових рухів як таких. Для становлення нової галузі психології, на думку Михайловського, важливим є аналіз механізмів змін психічного стану й поведінки великих соціальних груп.

Не можна не згадати й публікації В.М. Бехтерева, зокрема такі його праці, як “Суспільна психологія” та “Навіювання в суспільному житті”. В першій публікації обговорювався власне предмет нової галузі психологічної науки — психічне життя не лише індивідів, а й “груп осіб” (згрупування, суспільства, народів); у другій — всебічно аналізувався найважливіший механізм впливу — навіювання, з розглядом не лише на індивідуальному, а й на колективному рівнях. Таким чином були сформульовані ідеї з: зробленої в подальшому концепції “колективної рефлексології”, окреслені напрями й способи експериментального дослідження відносин між особистістю та колективом. впливу спілкування на суспільні процеси, залежність розвитку особистості від організації різних типів колективів. В.М. Бехтереву належить заслуга в організації легшого університетського курсу з соціології у Психоневрологічному інституті, де в лекціях з цієї дисципліни та: е: уперше у вищій школі було поставлено проблему співвідношення соціології та соціальної психології.

Під впливом теорій Г. Тарда та Г. Лебона в Америці активно поширюються ідеї соціальної психології, одним із легших пропагандистів яких стає Дж. Болдуїн. Свою теорію він вибудовує на ідеї існування двох видів спадковості: природної та соціальної. Придатність людини до суспільного життя визначається, на його думку, здібністю до: навчання, основним методом якого є наслідування. Гаме завдяки наслідуванню відбувається засвоєння традицій, цінностей, досвіду тощо, накопичених суспільством і таких, що передаються індивіду через

навіювання, оскільки в соціумі постійно відбувається “обмін навіювання –ми”. Роль наслідування настільки значна, що навіть почуття власної особистості у дитини формується поступово, через наслідувальні реакції на особисте середовище, що її оточує.

Власне початок становлення соціальної психології в США пов'язують із роботою У. Мак-Дугалла (англійського психолога, який переїхав до Сполучених Штатів) “Вступ до соціальної психології” (1908), що стала першим підручником для студентів американських коледжів. Учений визначав психологію як позитивну науку про поведінку (conduct) живих істот, прирівнюючи термін conduct (поведінка, що підкоряється певним принципам) до поняття behavior, як поведінки в широкому сенсі. У. Мак-Дугаллу належить розробка теорії інстинктів соціальної поведінки, яка ще відома під назвою “гормічна психологія”. Термін “гормічний” походить з грецької, де означає “спонука, потяг, імпульс” до досягнення певної мети. У. Мак-Дугалл вважав цілеспрямовану поведінку ядром психології всіх живих істот, підкреслюючи інстинктивну природу прагнення до мети, хоча й не заперечував певного внеску на- вчення.

Важливою складовою теорії У. Мак-Дугалла є міркування про роль інстинктів. Учений використав поняття “інстинкт” для пояснення соціальної поведінки людини, при цьому досить своєрідно розкриваючи його зміст. Під інстинктами У. Мак-Дугалл розумів внутрішні, вроджені, здібності до цілеспрямованих дій. І загальні запаси внутрішньої життєвої енергії, і шляхи її розрядки зумовлені обмеженням “репертуаром” інстинктів як єдиного рушія вчинків людини — соціальної істоти. Все, що відбувається в межах нашої свідомості, безпосередньо залежить від цих позасвідомих джерел, зовнішнім відбиттям інстинктів є емоції, які чітко співвідносяться з ними.

У. Мак-Дугалл нарахував дванадцять інстинктів людини (голод, статевий потяг, материнський/батьківський інстинкт, допитливість, забіякуватість, самоствердження, підкоряння, стадність, інстинкт будівництва тощо), а пізніше збільшив їх перелік до сімнадцяти. Комбінації інстинктів, спрямовані на один і той самий ' учений назвав “почуттями” й стверджував, що в :н: Е: більшості проявів соціальної поведінки людини лежать саме комбінації інстинктів. У. Мак-Дугалл не заперечував, що людина наділена деякими вродженими здібностями, такими як інтелект, музичні, образотворчі чи здібності до занять спортом, але для того, щоб ці вроджені :и.: якості виявилися, необхідне втручання певного інстинкту — їх рушійної сили, без якої потенціал людини ніколи не буде реалізований.

Цікаво, що приблизно в цей період виходить інший під- : із соціальної психології, автором якого був соціолог Е. Росс. Ця публікація стала відображенням його по- і т: г “нього захоплення аналізом колективної поведінки фактично без звертання до особливостей поведінки індивіда і соціальному контексті. На відміну від цього У. Мак- Дугалл насамперед зосереджувався на аналізі саме індивідуальної поведінки, широко трактуючи її механізми та основні тенденції.

зультат їхнього співробітництва”, найчастіше згадують як основоположника іншого (більш пов’язаного із соціологією) напряму соціально-психологічного теоретизування.

3. Становлення соціальної психології як експериментальної науки.

Період становлення соціальної психології як експериментальної науки асоціюється з іменами німецького психолога В. Меде, американців Ф.

Олпортата Н. Тріплетта, російського дослідника В.М. Бехтерева. Спільний об’єкт їхнього інтересу — соціально-психологічне явище, що отримало назву соціальна фасилітація, сутність якої полягає в поліпшенні результатів діяльності людини, що виконує цю діяльність у присутності інших людей, зайнятих тією ж справою. Ефект соціальної фасилітації, найчастіше має місце при виконанні звичних, заучених дій, у випадку ж виконання нових складних завдань спостерігається протилежне явище, що знаходить вияв у придушенні, гальмуванні індивідуальної активності (феномен “соціальної інгібіції”). В експериментах з вивчення соціальної фасилітації в присутності інших людей піддослідні легше витримували біль, у них активізувалась довгострокова пам’ять, зростала швидкість розумових операцій, але при цьому, наприклад, зменшувалась глибина та оригінальність ідей, які вони висували.

Проте активний розвиток експериментальної соціальної психології не міг замінити процес створення соціально-психологічних теорій. Охарактеризуємо ті загально- психологічні теорії, які суттєво вплинули на формування соціально-психологічного знання. По-перше, треба згадати такі напрями психологічного теоретизування, як біхевіоризм та необіхевіоризм.

Біхевіоризм, який визначив сутність американської психології в ХХ ст., радикально реформував свого часу всю систему уявлень про психіку. Його кредо репрезентувала формула, відповідно до якої, предметом психології має бути не свідомість, а поведінка, рухові поведінкові реакції — суто об’єктивний феномен, який можна, відповідно, й вивчати за допомогою об’єктивного методу — експерименту (а не шляхом інтроспекції, як це було тривалий час у випадку з феноменами свідомості).

Першу славу в літописі біхевіоризму “написав” американський психолог Е. Торндайк (1874—1949) серією експериментів з тваринами. У докторській дисертації “Інтелект тварин. Експериментальне дослідження асоціативних процесів у тварин” (1898) Є. Торндайк довів, що природі інтелекту та його функції можуть бути вивчені й оцінені без звертання до ідей або інших явищ свідомості, тому повноправною сферою психології може стати взаємодія між організмом і середовищем.

Теоретичним лідером біхевіоризму вважають його співвітчизника Дж. Уотсона (1878—1958), який виклав ідеї біхевіоризму в 1913 р. у статті під назвою “Психологія, якою її бачить біхевіорист”. “Стимул — реакція”, — прозвучав своєрідний девіз цього теоретичного напряму. Програма біхевіоризму зводилась до кількох чітко сформульованих тез:

- предмет психології — поведінка;
- поведінка побудована із секреторних та м’язових реакцій, детермінованих зовнішніми стимулами;

— аналіз поведінки повинен мати суто об’єктивний характер та обмежуватись, як і в природничих науках, феноменами, що можуть спостерігатися ззовні. Спроби ввести соціальні детермінанти (соціальні проміжні змінні) людської поведінки викликали появу різних варіантів соціального біхевіоризму, одним із яких є теорія американського соціального психолога та соціолога Джорджа Герберта Міда (1863—1931). У центрі його уваги був процес соціалізації дітей, набуття ними соціального досвіду та засвоєння норм поведінки того кола людей, до якого вони належать. Особистість дитини, на думку Дж. Міда, формується у процесі її взаємодії з іншими людьми, в тому числі в дитячих іграх, в яких дитина засвоює певні узагальнені знеособлені установки, норми, цінності, яким дослідник дав характерну назву — “узагальнений інший” (як своєрідний варіант соціальної проміжної змінної). У формі цього “узагальненого іншого” зовнішній соціальний світ детермінує внутрішній світ індивіда, особливо дитини, яка соціалізується.

Дж. Мід, як і З. Фрейд, вважав, що дитина стає само-стійною, в неї формується самосвідомість і вона може діяти поза межами свого найближчого оточення приблизно після п’яти років. На наступній фазі (8—9 років) дитина

4. Основні напрямки зарубіжної соціальної психології.

Основні напрямки зарубіжної соціальної психології.

Напрямки	Представники	Ключові ідеї
1. Психоаналіз	З. Фрейд, К.Г. Юнг, А. Адлер, Э. Фромм, Г. Саллівен	Основу психічного життя людини складають несвідомі потяги, потреби й образи, які формуються у ранньому дитинстві і визначають соціальну поведінку й уподобання.
2. Біхевіоризм	Дж. Уотсон, Е. Торндайк, К. Халл, Б. Скіннер	Людина – сукупність рухових і вербальних реакцій на зовнішні впливи (стимули). Соціальними стимулами є інші люди.
3. Символічний інтеракціонізм	Дж. Мід, Г. Блумер	Поведінка людей по відношенню один до одного й предметів навколишнього світу

		визначається значеннями, які вони їм надають. Цими значеннями, представленими символічно, люди обмінюються в процесі комунікації й програвання ролей.
4.Когнітивізм	Д.Бродбент, Р.Аткінсон, Дж.Келлі, Л.Фестингер, Ч.Осгуд	Знання, уявлення, образи ситуації й характер протікання пізнавальних процесів визначають поведінку індивідів.

Основні напрямки соціальної психології Напрямок Представники Ключові ідеї

1.Психоаналіз З.Фрейд, К.Г.Юнг, А.Адлер, Э.Фромм, Г.Саллівен Основу психічного життя людини складають несвідомі потяги, потреби й образи, які формуються у ранньому дитинстві і визначають соціальну поведінку й уподобання.

2.Біхевіоризм Дж.Уотсон, Е.Торндайк, К.Халл, Б.Скіннер Людина – сукупність рухових і вербальних реакцій на зовнішні впливи (стимули). Соціальними стимулами є інші люди.

3.Символічнийінтераkціонізм Дж.Мід, Г.Блумер Поведінка людей по відношенню один до одного й предметів навколишнього світу визначається значеннями, які вони їм надають. Цими значеннями, представленими символічно, люди обмінюються в процесі комунікації й програвання ролей.

4. Когнітивізм Д.Бродбент, Р.Аткінсон, Дж.Келлі, Л.Фестингер, Ч.Осгуд Знання, уявлення, образи ситуації й характер протікання пізнавальних процесів визначають поведінку індивідів.

5. Розвиток соціальної психології в Радянському союзі та в Україні.

- Поеднання соціологічного (М. Райснер) та психологічного (В. Артемов, В. Бехтерев, Л. Виготський, К. Корнілов);
- Зв'язок соціальної психології з педологією (О. Залужний, Є. Аркін) та психотехнікою (В. Бехтерев, А. Макаренко);
- Причини припинення соціально-психологічних досліджень в СРСР в 30-50 роки. Розробка соціально-психологічної проблематики у межах загальної, педагогічної психології та психології праці;

- Відродження та розвиток соціальної психології в 60-70 рр. 20 століття (О. Ковальов, О. Леонтєв, В. Мясичев, Б. Паригін, К. Платонов);
- Стан соціальної психології у 70 -90 роки 20 століття (І. Левкін, Б. Поршнев, Г. Андрєєва, Б. Ломов);
- Соціальна психологія у 90 роках 20 століття – 2007р. (Н. Ануфрієва, А. Бодальов, Л. Орбан-Лембрик, А. Коваленко, Т. Шибутані та ін).

Підведення підсумків заняття.

Сьогоднішня лекція показала нам хронологію становлення соціальної психології в системі наук про людину. Ми зосередили свою увагу на донауковому етапі у розвитку соціальної психології, побачили та проаналізували перші історичні форми соціально-психологічних теорій, структурували основні напрямки зарубіжної соціальної психології та розвиток соціальної психології в Радянському союзі та в Україні.

6. Підведення підсумків заняття

Повторення основних засвоєних протягом заняття ключових понять.
Ви-дання завдання для самостійної роботи.

Тема: Методи соціальної психології

Вид заняття: лекція 3

Мета:

ДИДАКТИЧНА МЕТА

- оволодіти знаннями про сутність та завдання соціальної психології, її методами та напрямками;
- усвідомити значення, роль соціальної психології серед інших галузей;
- ознайомитись з принципами психології, її улаштуванням і змістом; засвоїти інформацію про методи дослідження;
- сформулювати поняття, уявлення про структуру особистості.

ВИХОВНА МЕТА

- створити атмосферу емоційного підйому; викликати почуття гордості, інтересу, відповідальності, співпереживання, співчуття, радості поваги;
- прищепити професійні якості (уважність, охайність, осмислене ставлення до виконуваної роботи);
- навчити оцінювати з точки зору творчості, логічно мислити;
- прививати культурну поведінку;
- розвивати пізнавальні можливості, самостійність, працелюбство;
- сприяти формуванню ідей, поглядів, звичок;
- сприяти формуванню правової грамотності;
- формувати вибіркову спрямованість сприймання (властивостей предметів, часу, дій, руху тощо);
- сприяти формуванню пізнавального інтересу, розвитку технічних умінь у процесі навчання);
- виховувати професійні риси, почуття відповідальності, творче мислення;
- удосконалювати професійну увагу (зосередженість, активність, стійкість).

Методи лекції: інформаційна лекція, проблемна лекція.

Дидактичні засоби навчання: словесні (посібники, методичні рекомендації), аудіовізуальні (планшет).

Ключові поняття: методологія, принцип, соціометрія, автобіографія, група, соціальні зв'язки, анкета, тест, бесіда, метод, соціограма, спостереження, експеримент, опитування, соціальна психологія, наукове знання, соціально-історичні відносини, особистість, психологія груп.

Література:

1. Андрєєва Г.М., Богомолова Н.М., Петровська Л.А. Сучасна соціальна психологія на Заході. М., 1978.
2. Величковський Б.М. Сучасна когнітивна психологія. М., 1982.
3. Гибш Х., Форверг М. Введення в марксистську соціальну психологію. Пер. з нім. М., 1972.
4. Донцов О.І., Ємельянова Т.П. Концепція соціальних уявлень у сучасній французькій психології. М., 1987.
5. Нариси з історії теоретичної соціології ХІХ - поч. ХХ ст. М., 1994.
6. Паригін Б.Я. Основи соціально-психологічної теорії. М., 1971.

7. Петровська Л.А. Теоретичні та методологічні основи соціально-психологічного тренінгу. М., 1982.
8. Смелзер Н. Соціологія. Пер. з англ. М.: Фенікс, 1994.
9. Сучасна зарубіжна соціальна психологія. Тексти, М., 1983.
10. Тард Г. Закони наслідування. Спб., 1892.
11. Трусов В.П. Когнітивні процеси в соціальній психології. Л., 1983.
12. Шибутані Т. Соціальна психологія. Пер. з англ. М., 1961.
13. Шихирев Л.М. Сучасна соціальна психологія США. М., 1979.

План лекційного заняття

1. Організаційна частина заняття.
2. Принципи соціально-психологічного дослідження.
3. Методи соціальної психології.
4. Підведення підсумків заняття.

1. Організаційна частина заняття

Організаційна частина: Привітання. Ознайомлення студентів з темою, метою, завданнями та планом заняття, рекомендованою літературою. Актуалізація опорних знань та мотивація навчальної діяльності студентів.

Принципи соціально-психологічного дослідження.

Термін «методологія» сучасне наукове знання позначає рівні наукового підходу: загальна методологія (загальний філософський підхід і спосіб пізнання явищ дійсності); спеціальна методологія (сукупність методологічних принципів, які застосовуються в конкретній галузі знання); сукупність конкретних методів і методичних прийомів.

Соціально-психологічне дослідження, послуговуючись як загальною, так і спеціальною методологією, повинно дотримуватися таких принципів – загальних вихідних положень, котрі обумовлюють взаємодію дослідника із соціально-психологічними реаліями світу:

- **принцип історизму.** Забезпечує вивчення соціально-психологічної реальності з точки зору її виникнення, етапів і механізмів розвитку, становлення та формування сучасного і майбутнього станів;
- **принцип об'єктивності.** Означає вивчення об'єктивних закономірностей розвитку соціально-психологічних явищ у сукупності фактів і подій;
- **принцип системності.** Передбачає виокремлення певної системної властивості, яка об'єднує елементи системи в єдине ціле, систему зв'язків, структуру, враховуючи при цьому зв'язки і відносини із середовищем;
- **принцип розвитку.** Налаштовує на дослідження соціально-психологічних явищ в їх становленні та формуванні. Його застосування має особливе значення під час прогнозування механізмів, моделювання структури соціально-психологічної реальності, шляхів оптимізації міжособистісних стосунків;

- **принцип гуманізму.** Є етичним аспектом соціально-психологічного відображення, визнає і характеризує людину, групового суб'єкта діяльності в сфері спілкування та групових процесів як найвищу цінність;
- **принцип активності і творчої діяльності.** Вказує на активний взаємозв'язок людей у процесі спільної діяльності, обумовлений актом виявлення творчої діяльності кожного;
- **принцип зворотного зв'язку у сфері взаємодії та групових процесів.** Означає, що соціально-нормативна регуляція може існувати лише тоді, коли партнери отримуватимуть інформацію про ефект міжособистісних відносин, тобто коли відбувається оцінка дій та вчинків співрозмовників.
- **Фундаментальні принципи** засновані на узагальнюючих, філософських положеннях, що відбивають найбільш суттєві властивості об'єктивної дійсності і свідомості з урахуванням наявного досвіду, здобутого в процесі пізнавальної діяльності людини. До таких принципів відносять: принцип об'єктивного дослідження психіки, діалектичний, історичний, структурно-системний і принцип цілісності.
  - 1. **Принцип об'єктивного дослідження** психіки – визначає неробхідність вивчення психічних явищ за їхніми об'єктивними показниками, що виявляються в процесі поведінки та діяльності людини.
  - 2. **Діалектичний принцип** – дозволяє розглядати взаємодію різноманітних чинників як причинно-наслідкові відношення, що відображають реальну дійсність.
  - 3. **Історичний принцип** – передбачає вивчення соціально-психологічних феноменів як таких, що розвиваються в конкретних історичних умовах.
  - 4. **Системний принцип** – визначає розгляд людини як системи, що має визначену структуру, взаємозв'язок і відношення різноманітних елементів. У той же час, психіка, як і будь-яка інша система, у процесі розвитку проходить різноманітні етапи зміни своєї структури, одночасно прямуючи до самозбереження, підтримання своєї внутрішньої рівноваги.
- Людина як система виступає структурним елементом системи більш високого порядку: колективу, суспільства. Цей підхід дозволяє пояснювати і співвідносити різноманітні поняття, виявляти залежність поведінки людини від багатьох чинників. Без системного аналізу, підкреслює В.В. Романов, неможливо відповісти на так часто виникаюче питання: чому людина вчинила так, а не інакше.
- 5. **Принцип цілісності** – на онтологічному рівні кожен об'єкт перебуває в цілісному, синтезованому вигляді. Аналізуючи, ми розкладаємо його на частини для розуміння структури; лише в цілісному уявленні об'єкта можна визначити його функції.
- **Приватнонаукові** принципи визначаються особливостями тієї або іншої наукової галузі. Ці принципи складають методологічну базу дослідження або, іншими словами, теорію методу. До даної групи

принципів можна віднести: принцип детермінізму, причинної (каузальної) обумовленості психічних явищ, принцип єдності свідомості і діяльності, принцип розвитку.

- 1. *Принцип детермінізму або причинної (каузальної) обумовленості психічних явищ* – психіка визначається способом життя особистості і змінюється зі зміною її способу життя. Цей принцип допомагає пояснювати досліджувані психічні феномени закономірною взаємодією чинників, що передують події, викликають її.
- 2. *Принцип єдності свідомості і діяльності* – свідомість і діяльність не протилежні друг другу, а становлять єдність. Свідомість – це внутрішній зміст діяльності, а діяльність – зовнішній прояв свідомості.
- 3. *Принцип розвитку* – психіку можна зрозуміти, лише розглядаючи її як продукт розвитку і результат діяльності.

2.Методи соціальної психології .

Методологія– це вчення про систему наукових принципів, форм і засобів дослідницької діяльності. Методологія допомагає обрати правильний напрямок у розвитку науки, створити методики досліджень, надати інтепретацію одержуваних результатів.

Методологія як система має таку трьохрівневу структуру:

- Фундаментальні загальнонаукові принципи.;
- приватнонаукові принципи, що лежать в основі конкретної наукової галузі. система конкретних методів, використовуваних для вирішення спеціальних дослідницьких задач.

Метод – засіб пізнання і застосування системи прийомів для досягнення поставлених цілей.

Метод спостереження. Широко використовується в юридичній діяльності й у залежності від його результатів дає можливість слідчому, судді, адвокату змінювати тактику своєї поведінки.

Метод інтроспекції. У практичній діяльності інтроспекція має допоміжний характер, але відіграє важливу роль у формуванні самосвідомості і самоконтролю особистості юриста.

Метод експерименту. Лабораторний експеримент поширений в основному в наукових дослідженнях і при проведенні судово-психологічної експертизи. Природний експеримент широко застосовується в юридичній діяльності, зокрема, при проведенні слідчого експерименту, метою якого є перевірка визначених психофізіологічних якостей учасників слідчих дій (потерпілих, свідків, підозрюваних).

Метод бесіди допомагає визначити юристу найбільш правильну лінію поведінки стосовно суб'єкта, краще пізнати його, навіть не дивлячись на те, що не завжди вдасться одержати достовірну і вичерпну інформацію.

Методи соціально-психологічного дослідження

Основні методи
спостереження
експеримент

Додаткові методи
інтроспекція
тестування
бесіда
анкетування
узагальнення
незалежних
характеристик

Конкретні методи (**метод дослідження** – спосіб, шлях одержання необхідної інформації про соціально-психологічну реальність) в соціальній психології спрямовані на вивчення соціально-психологічних проявів особистості у міжособистісних відносинах, групових процесів та ін. **До головних методів соціально-психологічного дослідження належать:**

1. Метод спостереження. Його значення та цінність зумовлена черпанням матеріалу безпосередньо з життя при спостереженні за психічною діяльністю індивідів у взаємодії з іншими, яка виявляється в їхніх рухах, діях, вчинках, висловлюваннях, оцінках. Він є одним із емпіричних методів соціально-психологічного дослідження, який виявляється в чуттєвому пізнанні явища чи досліджуваного предмета. Сутність його полягає в систематичному і цілеспрямованому сприйманні, фіксації психічних явищ з метою вивчення їх специфічних змін за певних умов, аналізу і використання у практичній діяльності.

Наукове спостереження повинно відбуватися за дотриманням таких правил і вимог:

- будь-яке соціально-психологічне дослідження, що прагне до об'єктивності, полягає у визначенні кола досліджуваних фактів та їх спостереження;
- вибір способу спостереження;
- складання плану і програми дослідження;
- спрямованість спостереження на істотні явища, відокремлення істотного від неістотного, головного від другорядного;
- об'єктивна і точна реєстрація фактів соціально-психологічної реальності, формулювання з них висновків;
- введення журналу спостережень і реєстрації подій, стенограм, протоколів тощо, в яких необхідно фіксувати не тільки факти, що характеризують дії, вчинки, поведінку індивідів а й умови, в яких вони відбувалися;
- перевіряючи обґрунтованість і надійність одержаних результатів, слід вдатися до повторних аналогічних спостережень (на тому самому об'єкті і в тих самих умовах);
- спостереження необхідно за можливості повторювати в різний час, у різних умовах і ситуаціях.

2.Метод опитування. Цей метод є надзвичайно поширеним у соціально-психологічних дослідженнях і використовується для з'ясування, чи розуміють досліджувані конкретні завдання, життєві ситуації, а також з метою отримати інформацію про інтереси, погляди, почуття, мотиви діяльності та поведінку особистості. Опитування ґрунтується на безпосередній (бесіда, інтерв'ю) чи опосередкованій (анкетування) соціально-психологічній взаємодії дослідника й опитуваного (респондента) Використовується опитувальний лист, який є сукупністю впорядкованих за змістом і формою запитань.

Анкетування повинно відповідати таким вимогам:

- запитання протягом анкетування мають залишатися незмінними;
- перед початком необхідно провести інструктаж про порядок заповнення анкети;
- наявність гарантії анонімності;
- запитання анкети повинні бути чіткими, лаконічними;
- на початку анкети запитання мають бути простими, поступово ускладнюючись;
- запитання мають урахувати індивідуально-психологічні особливості респондента: вік, стать, рівень освіти, схильності й переваги тощо.

Кожна анкета має певну структуру і може містити такі комунікативні компоненти:

- епіграф до анкети і звернення до респондента (це робиться з метою створення позитивного емоційного настрою респондента, сприяння активізації його розумової діяльності в потрібному напрямі, позитивного впливу на формування мотивації до участі в опитуванні, підкреслення ролі громадської думки);
- повідомлення про мету дослідження, умови анонімності опитування, використання одержаних результатів та їх значення анкети та пояснення;
- основна частина анкети, яка містить питання про факти, поведінку, продукт діяльності, мотиви, оцінки і думки респондентів;
- запитання про соціально-демографічні характеристики респондентів (це своєрідна візитна картка респондента, його схематичний портрет, який можна розмістити як на початку, так і наприкінці анкети).

3.Метод тестування.

За його допомогою встановлюють психологічні якості людини, наявність чи відсутність певних здібностей (дидактичних, комунікативних, організаційних), навичок, умінь. Головним інструментом під час використання цього методу є тест.

Тест – (проба, екзамен, випробовування) – спеціально розроблені завдання і проблемні ситуації, використання яких у результаті кількісної та якісної оцінки може стати показником розвитку певних психологічних якостей, властивостей особистості.

Сучасна психодіагностика використовує такі основні види тестів:

- тести інтелекту (задачі на логічні відношення, узагальнення, кмітливість);
- тести досягнень (йдеться про виявлення ступеня конкретних знань);
- особистісні тести (з метою вивчення характеристик особистості, її психологічних якостей);
- проєктивні тести (використовують у процесі дослідження властивостей і характеристик, в існуванні яких людина цілком не впевнена, не усвідомлює або не хоче визнавати у себе, наприклад, негативні риси, мотиви);
- тести креативності (за їх допомогою досліджують розвиток творчих здібностей).

За формою тестові методи поділяють на вербальні, невербальні ті змішані.

4.Метод групової оцінки особистості.

Побудований він на феномені групових уявлень про кожного учасника групи в результаті пізнання людей у процесі їх спільної діяльності та спілкування. Передбачає одержання характеристики людини під час взаємних оцінювань з використанням прийомів безпосереднього оцінювання за шкалою, ранжування (послідовне розміщення) якостей.

5. Метод експерименту. Його перевага полягає в тому, що дослідник сам ініціює явища які його цікавлять, а не чекає їх появи. Експеримент реалізується як організована дослідником взаємодія між досліджуваним чи групою досліджуваних і експериментальною ситуацією з метою встановлення закономірностей цієї взаємодії та змінних, від яких вона залежить. Психологічний експеримент може бути природним (базується на управлінні поведінкою досліджуваних у природних умовах, тобто у спеціальних експериментальних умовах, які не порушують звичайного перебігу подій) і лабораторним (дослідження у штучних умовах, з використанням вимірювальної апаратури, приладів та іншого експериментального матеріалу).

Проведення експерименту як методу соціально-психологічного дослідження передбачає такі етапи:

- теоретичний(постановка проблеми й теми дослідження; визначення об'єкта й предмета; формулювання гіпотези та завдань);
- методичний (розроблення методики експерименту та експериментального плану);
- експериментальний (створення експериментальної ситуації, здійснення спостереження, керівництво перебігом експерименту, вимірювання реакцій піддослідних);
- аналітичний (здійснення кількісного аналізу результатів, наукової їх інтерпретації, формулювання висновків і рекомендацій).

6. Метод вивчення документів. Традиційно документами вважають соціально створені предмети, призначені для передавання та збереження інформації. Ними може бути будь-яка інформація, що містить дані про відносини в групі, вплив трудової діяльності на людину тощо. У психологічній літературі документи поділяють на такі типи:

- за статусом: офіційні (урядові матеріали, постанова, статистичні звітні архіви, накази та ін.); неофіційні (анкети, скарги, мемуари, листи, фотографії);
- за формою: письмові тексти (друковані, машинописні, рукописні); фонетичні (магнітні записи, платівки, лазерні диски);
- за джерелом інформації: первинні (створені на основі прямого спостереження чи безпосереднього опитування); вторинні (оброблена й узагальнена первинна інформація);
- за ступенем персоніфікації: особові (автобіографія, особові картки, характеристики, заяви, анкети, скарги); безособові (звіти, протоколи, архівні документи)

7. Метод соціометрії. Започаткований він американським соціальним психологом Джекобом (Якобом) Морено (1892 – 1974) для дослідження емоційно-психологічних відносин у малій соціальній групі. Його процедура спрямована на опитування кожного учасника малої групи з метою встановлення можливості його участі (неучасті) в певному виді спільної діяльності або ситуації. Кінцеві результати використання соціометрії можуть бути представлені у формі соці матриць, соціограм, які графічно відтворюють структуру взаємин у групі або соціометричних індексів, що кількісно відображають психологічні взаємини у групі. Метод соціометрії має певні недоліки, оскільки під час його застосування неможливо дізнатися про мотиви міжособистісних переваг або заперечень. Нерідко його

Методологія та методи соціально-психологічного дослідження

Соціально-психологічне дослідження – вид наукового дослідження з метою встановлення в поведінці й діяльності людей психологічних закономірностей, обумовлених фактом включення в соціальні (велику й малу) групи, а також психологічних характеристик самих цих груп.

У соціальній психології розрізняють три рівні дослідження: емпіричний, теоретичний і методологічний.

Емпіричний рівень являє собою збір первинної інформації, яка фіксує соціально-психологічні факти, і опис отриманих даних, звичайно в рамках певних теоретичних концепцій.

Теоретичний рівень дослідження забезпечує пояснення емпіричних даних шляхом співвіднесення їх з результатами інших робіт. Це рівень побудови концептуальних, теоретичних моделей соціально-психологічних процесів і явищ.

Методологічний рівень зі змістовної сторони розглядає багаторівневу, системну організацію соціально-психологічних явищ і складових їхніх елементів, співвідношення принципів і категорій, визначає вихідні принципи вивчення цих явищ[5]

Поняття „методологія” може трактуватися у широкому та вузькому змістах. У широкому змісті слова методологія – це сукупність найбільш загальних, насамперед світоглядних, принципів у їхньому застосуванні до рішення складних теоретичних і практичних завдань, це світоглядна позиція дослідника. У вузькому

змісті слова методологія – це вчення про методи наукового дослідження. Методологія науки дає характеристику компонентів наукового дослідження – його об'єкта, предмета, завдань дослідження, сукупності дослідницьких методів, засобів і способів, необхідних для їхнього рішення, а також формує подання про послідовність руху дослідника в процесі рішення наукового завдання. Етапи наукового дослідження

Кожне більш-менш ґрунтовне дослідження має чотири основних етапи: Перший етап – підготовка дослідження: Вивчення стану проблеми. Постановка проблеми, вибір об'єкта й предмета дослідження. Огляд наявних з даної проблеми публікацій. Розробка або уточнення вихідної дослідницької концепції. Побудова загалом моделі явища, що цікавить. Висування гіпотез. Планування дослідження. Визначення цілей і завдань. Вибір методів і методик. Другий етап – збір первинної інформації: Збір даних і їхній опис. У теоретичному дослідженні: пошук і відбір фактів, їхня систематизація, опис під новим кутом зору. Третій етап – обробка інформації. Четвертий етап – аналіз отриманої інформації: Оцінювання результатів перевірки гіпотез, інтерпретація результатів у рамках вихідної дослідницької концепції. Співвіднесення результатів з існуючими концепціями й теоріями. Уточнення моделі досліджуваного явища. Формулювання загальних висновків і рекомендацій. Оцінювання перспектив подальшої розробки проблеми (самотужки й не тільки). Послідовне проходження перерахованих етапів досить умовне в реальному дослідженні, оскільки практично завжди виникає необхідність коригувати результати попередніх етапів. Важливим є етап вибору методів і методик. Слід розрізняти поняття „метод” та „методика”. Метод – спосіб виконання чого-небудь, упорядкована робота з фактами й концепціями, принцип і спосіб збору, обробки або аналізу даних, а також принцип впливу на об'єкт. **Методика** – форма реалізації методу, сукупність прийомів і операцій (їхня послідовність і взаємозв'язок), процедура або набір процедур для досягнення певної мети. Вибір методів дослідження обумовлений особливостями об'єкта й предмета дослідження й поставленими цілями. Весь набір методів можна розділити на дві великі групи: методи збору інформації методи обробки. Існує й багато інших класифікацій методів соціально-психологічного дослідження. Так, В.Семенов розрізняє три групи методів: методи емпіричного дослідження, методи моделювання, управлінсько-виховні методи. При цьому до першої групи відносяться всі ті методи, про які піде мова далі. Що ж стосується інших, то вони не мають якої-небудь особливої специфіки саме в соціальній психології. Методи емпіричного дослідження спостереження; аналіз документів (методика контент-аналізу); опитування (анкетування, інтерв'ювання (метод фокус-груп)); тестування (у тому числі найпоширеніший соціометричний тест); експеримент. Спостереження є „старим” методом соціальної психології, який іноді протиставляється експерименту як недосконалий метод. **Спостереження** – це описовий метод, що полягає в цілеспрямованому й організованому сприйнятті й реєстрації поведінки досліджуваного об'єкта. Головна проблема, що постає при застосуванні методу спостереження, полягає в тому, як забезпечити фіксацію певних класів характеристик, таким чином, щоб протокол спостереження був зрозумілий й іншому дослідникові. Інше принципове питання – це часовий

інтервал, який можна вважати достатнім для фіксації одиниць спостереження. Однак, метод спостереження не такий примітивний, як здається на перший погляд, і, безсумнівно, може з успіхом бути застосований у ряді соціально-психологічних досліджень для отримання попередньої первинної інформації, уточнення напрямку планованого дослідження, та отримання ілюстративних матеріалів. Аналіз документів має велике значення, оскільки за допомогою цього методу можливий аналіз продуктів людської діяльності. Найважливішу роль при вивченні документа грає здатність до розуміння тексту. Проблема розуміння – це особлива проблема психології, але тут вона включається в процес застосування методики, отже, не може не прийматися до уваги. Для подолання „суб'єктивності” при інтерпретації документа дослідником використовують особливий прийом, що одержав назву „контент-аналіз” (аналіз змісту). **Контент-аналіз** – формалізований метод якісно-кількісного аналізу змісту документів з метою виявлення або виміру різних фактів і тенденцій, відбитих у цих документах. Це особливий спосіб аналізу документа, коли в тексті виділяються спеціальні одиниці, а потім підраховується частота їхньої появи. Контент-аналіз доречно застосовувати тільки в тих випадках, коли дослідник має справу з великим масивом інформації, коли доводиться аналізувати численні тексти. Практично цей метод застосовується в соціальній психології при дослідженнях в області масових комунікацій.

Опитування – метод, який передбачає отримання відповідей досліджуваного на конкретні питання дослідника. Даний метод є досить розповсюдженим у соціально-психологічних дослідженнях. Серед численних видів опитувань у соціальній психології найбільше поширення мають інтерв'ю (усне опитування) й анкети (письмове опитування). Головні методологічні проблеми, які виникають при застосуванні цих методів, полягають у конструюванні опитувальника. На противагу розповсюдженому непрофесійному погляду, що опитування – самий легкий для застосування метод, можна стверджувати, що гарне опитування – це один із самих складних методів соціально-психологічного дослідження. Специфічним для соціальної психології є метод фокус-групи як специфічний вид групового інтерв'ю. Фокусоване групове глибинне інтерв'ю відносять до числа так званих „гнучких” або „якісних” методів соціологічного дослідження. Основна сфера застосування фокус-групових досліджень – це традиційний маркетинг товарів і послуг, маркетинг некомерційних організацій, пов'язаний в основному з оцінкою ефективності різних соціальних проектів і програм, політичний маркетинг, пов'язаний з вивченням іміджів політичних діячів, організацій і їхніх програм ті документів.

Тестування – метод, під час застосування якого досліджувані виконують певні дії відповідно завданню дослідника. Тести не є специфічним соціально-психологічним методом, вони широко застосовуються в різних областях психології. Коли говорять про застосування тестів у соціальній психології, мають на увазі найчастіше так звані особистісні тести. Але й цей різновид тестів, як відомо, застосовується й у загальнопсихологічних дослідженнях особистості, тому ніякої особливої специфіки в соціально-психологічному дослідженні для застосування цього методу не має. У соціальній психології тести можуть застосовуватися як допоміжний засіб дослідження. Дані їх обов'язково повинні зіставлятися з даними, отриманими за допомогою інших

методів. Однак, широке поширення у соціальній психології отримав соціометричний тест. Соціометрія – метод соціальної психології, який використовується для діагностики взаємних симпатій та антипатій, статусно-рольових відносин між членами групи, який дозволяє виявити: соціально-психологічну структуру взаємовідносин в малих групах; конкретні позиції її членів в структурі цих взаємовідносин; формальних і неформальних лідерів й аутсайдерів у групі; наявність мікрогруп і зв'язків між ними. **Соціометрія передбачає** проведення опитування всіх членів групи з наступною математичною та статистичною обробкою його результатів і побудовою соціограми (схема взаємовідносин в групі). Експеримент виступає в якості одного з основних методів дослідження в соціальній психології. **Експеримент** – метод, який передбачає активне втручання дослідника в діяльність досліджуваних з метою створення кращих умов для вивчення конкретних соціально-психологічних явищ і процесів. Полеміка навколо можливостей і обмежень експериментального методу в цій області є однією із самих гострих. Суть методу: довільне введення експериментатором незалежних змінних і контроль за ними, а також за змінами залежних змінних. Загальною є також вимога виділення контрольної й експериментальної груп, щоб результати вимірів можна було порівняти з деяким еталоном. В соціальній психології розрізняють такі основні види експерименту: лабораторний (організований у спеціально створених штучних умовах) і природний (у природних умовах); констатуючий (вивчаються необхідні соціально-психологічні явища) і формуючий (розвиток певних якостей і властивостей у досліджуваній та групи [5]

Глосарій:

Методологія (вчення про метод) — сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в науці; вчення про методи пізнання та перетворення дійсності Основу методології складає мислення та світогляд, як операційне середовище самодисципліни та роботи з інформацією, моделями, алгоритмами.

Принцип - 1. Основоположна істина, закон, положення або рушійна сила, що лежить (лежачий) в основі інших істин, законів, положень або рушійних сил. 2. Керівне становище, основне правило, установка для якої-небудь діяльності. 3. Внутрішня переконаність у чому-небудь, точка зору на що-небудь, норма поведінки.

Метод – це сукупність прийомів, способів, принципів, за допомогою яких визначаються шляхи досягнення певної мети, розв'язання конкретного завдання.

Група «активних» соціально-психологічних методів:

- методи соціально-психологічного тренінгу: тренінг соціальної чутливості; дискусійний тренінг; ігровий тренінг; театралізований тренінг; психодраматичний тренінг та ін.;
- методи культурно-психологічного тренінгу: ритуально-ігровий; спортивно-ігровий; танцювально-ігровий.

- методи соціальної психорегуляції: метод соціально-психологічної трансформації; метод емоційного насичення; метод емоційної напруги; метод діяльнісного переключення.

концептуально-діалогічні методи соціальної психології: психодрама Дж. Морено; трансактний аналіз Е. Берна; психосинтез Р. Ассаджолі; психоаналіз З. Фрейда; раціонально-емотивна соціотерапія А. Еліса. [5]

Підведення підсумків заняття.

Таким чином, системне уявлення про соціальну психологію, її проблеми (факти, закономірності і механізми), принципи і методи дозволяє розглядати її як єдине ціле у вигляді неподільних психологічних і юридичних аспектів явищ, що вивчаються. Розробка теоретичних і методологічних проблем соціальної психології не є самоціллю. Теорія повинна забезпечувати практичне застосування отриманого знання. Теорія соціально психології забезпечує приріст наукового знання завдяки саморозвитку соціальної психології як науки, а також завдяки трансформації через неї знань інших галузей психологічної науки. У чистому вигляді теоретичні знання цих наук у правоохоронній та правозастосовчій практиці використані бути не можуть. Необхідною ланкою між ними є соціальна психологія.

Глосарій:

Метод – це сукупність прийомів, способів, принципів, за допомогою яких визначаються шляхи досягнення певної мети, розв'язання конкретного завдання.

Методологія – це вчення про систему наукових принципів, форм і засобів дослідницької діяльності. Методологія допомагає обрати правильний напрямок у розвитку науки, створити методики досліджень, надати інтерпретацію одержуваних результатів.